

ГЛОБАЛИСТИЧКЕ ПРОТИВРЕЧНОСТИ И ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ

*Зоран Аврамовић**

Институт за педагошка истраживања, Београд

Апстракт. У раду се излажу критички судови о глобализацији као објективном друштвеном процесу и глобализму као идеологији. Глобализација је један противречан процес савременог друштва са неизвесним исходом. Идеолози демократије труде се да у овом поретку власти открију универзално решење за савремене проблеме. У XX веку, проблеми са демократијом се умножавају порастом улоге медија, сукобима у вишенационалним државама и политичком манипулацијом. ОУН се залаже за ограничавање суверенитета држава у име одбране демократије и људских права. У искуству се ова идеја често инструментализује зарад одређених геополитичких интереса. Указује се на тешкоће образовања за »глобалистичку демократију«. Разматрају се проблеми професионалног образовања у школским институцијама. У закључку се подвлачи проблем укључивања глобалних разлика у националне програме образовања за демократију.

Кључне речи: глобализација, глобализам, демократија, образовање.

У земљама »политичке транзиције« које из једнопартијског система прелазе на вишепартијску демократију, проблеми се могу појавити у механичком преузимању институција које су западноевропске демократије давно оствариле и учврстиле. Блажи или оштрији сукоб западноевропског (глобалистичког) демократског искуства са националном политичком традицијом и културом појавиће се у свакој фази демократског образовања. На све ове проблеме треба аналитички указати како би се избегла искушења неке нове »демократске религије« или утопије која чува кључ за свеколика питања егзистенције. У даљем раду осветлиће се неке теоријске и искуствене противречности глобализације демократије за које је потребно наћи одговарајуће васпитно-образовно решење.

Глобализација и глобализам. Појам »глобализација« означава нова обележја и жеље модерног дела света. Ради се, пре свега, о порасту светске међузависности, односно узајамне повезаности међу народима и

* E-mail: zavramovic@rcub.bg.ac.yu

људима. Овај објективан процес огледа се у свим областима друштва: у економији, политици, култури, комуникацији итд. Истовремено, глобализација открива и постојање друштвених и политичких проблема који превазилазе националне границе и постају брига целог света: неки од тих проблема су убрзан демографски раст, експлоатација природе, сиромаштво, контрола атомског оружја, тероризам, угњетавање народа. Глобализам је идеолошко тумачење глобализације. Циљ глобализма је стварање »света као јединственог система«, »економија без граница«, »ширење јединственог друштва« (установе, тржишта, вредности).

Које су карактеристике савременог глобализма? Идеја око које се концентрише нови поглед на свет јесте напор да се конституише једна наднационална творевина са јединственим простором која укида историјски изграђене институције, вредности, схватања. Појам »глобализам« означава: (1) стварање новог типа глобалног друштва (»постиндустријско, информатичко друштво«), (2) стварање светске заједнице, при чему се има у виду планетарни простор и уједначавање свих вредности и делатности, (3) стварање једног светског система. Данас су светске библиотеке попуњене бројним књигама о глобализацији чији аутори се разликују у теоријским становиштима. Једна струја теоријског мишљења истиче богатство, демократију, људска права а друга указује на беду, ауторитарне реформе, доминацију (Печујлић, 2002).

Највеће присталице глобализма су најразвијеније државе савременог света у Западној Европи и Америци. Зашто? Пре свега, у питању је ширење економских интереса преко националних граница. Капитал унутар националних граница економски најмоћнијих држава света тежи новим интеграцијама и тржиштима. Стварају се мултинационалне корпорације (данас их у свету има око 10.000 хиљада) које сламају границе националних економија. Оне убрзано освајају друштва са јефтиним сировинама и јефтином радном снагом и при том руше све облике заштите националних привреда. Нација и држава, у економском значењу, нападнути су из три правца – мултинационалне корпорације, регионалне економске интеграције (ЕУ, НАФТА, УМА) и међународне финансијске, монетарне, трговинске и царинске институције (Међународни монетарни фонд, Светска банка). Основни циљ глобалне економије је либерализација светског тржишта а то значи да ће богатији постати још богатији а сиромашни ће у потпуности зависити од светских економских и политичких центара моћи.

Светско друштво се развија у правцу повећане структурне комплексности међусобног повезивања али и друштвено-економских про-

тивречности. Одговор на овакву слику модерног светског друштва може бити у основи двојак: или ће се свет, на начелима равноправности и солидарности, договарати о стратегијама решавања растуће комплексности или ће бити успостављена нова структура доминације у свету са јасном поделом надлежности и одговорности. Први пут је пут светске демократије и права, други пут је власт силе и неслободе у свету, у нови светски хегемонизам (Печујлић, 2002; Ранковић, 2002).

Објективни процеси глобализације добро су дошли оним државама у свету чији идеолози и политичари заступају концепт десуверенизације, као формулу за успостављање нових односа политичке моћи у свету. Ограничавање суверенитета или његовог потпуног предавања у руке моћним државама саставни је део америчке и западноевропске елите у разумевању глобализације. На челу овог покрета ка стварању новог концепта суверенитета налазе се политичари и идеолози Америке. Њихов говор се концентрише у слогану »Америка има водећу улогу у савременом свету«. О садржају овог појма најбоље говоре протагонисти наднационалне државе какве су регионални државни савези (пример ЕУ). У таквим политичким интеграцијама долази до премештања одлука из законодавно националних тела у руке влада које више усклађују одлуке са другим владама него са сопственим парламентом.

Класичан појам »суверенитет« подразумевао је право и слободу да грађани одлучују о свом начину живота, дакле о својој привреди, о својој управи и власти, културном стваралаштву итд. Монтескије, у својој књизи *Дух закона*, цитира једног грчког писца по коме је у »Атини странац који би се уплитао у рад народне скупштине бивао кажњен смрћу. Јер такав је човек узурпирао право суверенитета«.

Двадесети век је ставио на дневни ред појам класичног схватања суверенитета, особито после Првог светског рата. Политички филозофи и политичари западних држава наводили су разлоге да државе треба један део свог суверенитета да пренесу на међународне организације, Друштво народа, па Уједињене нације. Са овог становишта и у контексту светске реалности, дискусија о суверенитету може се прихватити и оправдати. Међутим, онога тренутка када је у дефиницију новог суверенитета продро интерес Америке за глобалном владавином, за лидером света, цела дискусија је добила ново значење и ново усмерење. Тај политички процес именује се као десуверенизација, што значи или подређивање суверенитета малих држава америчкој

хегемонији или суштинска контрола политичког живота »вазалних« држава.

Глобализам као идеологија светског друштва или уједињеног човечанства растаче вишенационалне државе и повећава зависност од најразвијених друштава и међународних институција које су под утицајем УН, ММФ, Светске банке. Процеси регионализације треба да ослабе суверенитет државе и то је додатни напад на суверенитет. Деполитизација је други појам за означавање »начина на који постиндустријски запад спроводи своју политичку хегемонију над свим културама на планети земљи, над целокупним животом на земљи« (Бјелоградски, 2000).

Присталице визије »светске међузависности и глобализације«, из чињенице да свет постаје све више повезан (»глобална арена«), прелазе на позитивне вредности и стандарде. Они избегавају проблематизацију процеса глобализације – унутрашње противречности и негативне последице. Први проблем је претакање глобализације у американизацију. Америчка цивилизација све више диктира садржај и правац глобализације и отворено је питање каква је будућност оних култура у којима постоји јака приврженост националним традицијама. Из ове тенденције следи стари проблем напетости између глобалног и локалног. Увек је ово питање било на дневном реду, али ниједно време није нашло формулу за трајан одговор. То је извор разних дискусија о идентитету, припадности, искорењивању, »грађанину света« итд.

Глобализација афирмише културу материјализма и »тоталитарног индивидуализма«. Чулна култура је природни израз друштва које је оријентисано на профит. Грамзивост и журба су одлике капиталистичког начина стицања. Какав је то човек који се помаља на таласу глобализације? Он заборавља на свој духовно-национални идентитет и препушта се материјалистичким уживањима светског друштва. Наравно, то друштво није »светско« већ друштво у коме су главни режисери најбогатије државе и мултинационалне корпорације. Будући токови глобализације нису извесни. Увећавају се изазови савременог друштва као што су: еколошки, атомско наоружање и могућности самоуништења, сукоби регионалних сила, провале деструкције, стварање орвелијанског света (Видојевић, 2005).

Инструментализација глобалне демократије. Демократско политичко искуство после 1989. године протекло је у знаку евроамеричког тријумфализма. Брзо су, међутим, уочене и неке тамне стране политике зване глобална демократизација. Оне се морају укалкулисати у

пројекат образовања за демократију. Реч је о *инструментализацији демократије и људских права* за политичке интересе најразвијенијих држава.

Духовно померање пажње на организацијски оквир демократије, државни и међудржавни, сугерише претпоставку да је простор идеја, вредности, знања о демократији засићен и да ваља почети са њеном практичном универзализацијом. У том послу нема већег ауторитета од ОУН. То је организација која најодлучније премешта класично везивање демократије за облик државне конституције на терен међународних правила за демократизацију. У тексту за *Le monde diplomatique* (1993) Бутрос Гали је прецизно изложио визију дипломатије демократије и људских права – њене циљеве и инструменте. Оправдање за ову нову улогу УН налази се у потреби заустављања растућег таласа малих национализама и појачане нетолеранције међу грађанима унутар појединих држава.

У анализи стратегије дипломатије демократије и људских права, већу пажњу треба посветити предложеним инструментима него циљевима зато што средства откривају природу политике. Бутрос Гали истиче три инструмента: (1) плави шлемови уводе и консолидују демократију у недемократској држави или национално завађеној држави, (2) УН нуди правну помоћ приликом организовања избора, као и помоћ у промени менталитета посредством прилагођавања институција, образовања за демократију и школовању државних кадрова – војске, полиције, судова, (3) УН употребљава средства силе како би заштитила демократију и људска права. Порука је експлицитна: демократија и људска права су циљ који треба да остваре сви народи света, а УН им у томе помаже. Таква стратегија светске дипломатије мора постати предмет критичког испитивања не само са концептуалног становишта већ и из перспективе досадашњег искуства. У оваквој интерпретацији демократије и питање образовања за демократију појављује се у новом светлу.

Прво, незаобилазно питање тиче се самог одређења демократије у једној организацији светских разлика? Ко води језичку игру о демократији у ОУН? У историји УН демократске државе су биле у изразитој мањини: стабилне демократске државе налазе се у Западној Европи и САД. Таква разлика у историји демократија сугерише фактичку доминацију евроамеричког модела. Политичка слика света имлицира извоз демократије у свет и то не само у унутрашњи поредак државе већ и у поступак стварања нових држава (бивша Југославија). Глобализму де-

мократије може се супротставити један етички аргумент: промена менталитета у циљу ширења демократије заправо је напад на тековину културне историје једне заједнице. Ствар отежава и претензија на универзални језик одређења демократије.

Најозбиљнији приговор дипломатији демократије и људских права тиче се инструмента силе. На првом месту, демократија као мирна борба за власт није спојива са силом. Уколико међународна организација одобри силу за ширење демократије, она делегитимише сувереност државе и промовише своју политичку разноликост за заштитника људских права и демократије. (Остваривање глобалне демократизације силом демонстрирано је на најбољи начин у процесу међународног растурања СФРЈ.)

Дипломатија демократије и људских права избегава да се суочи са једном консеквенцијом у коју не треба сада шире улазити. Глобализација демократије пут је у стварање нових националних држава. Свет ће у трећем миленијуму бити компонован од неколико хиљада држава.

Савремене критике демократије могу се разумети као тежња да се демократске установе поправе. Међутим, једна друга интерпретација унутрашњих слабости демократије полази од претпоставке да се рађа једна нова форма владавине међу државама која ће по *форми и реторици бити демократска а реално антидемократска*. Са тог становишта демократија не мора да ускраћује демократију њеним унутрашњим непријатељима будући да су њени противници у средишту демократске власти. Клица деспотије у демократским системима налази се у природи неких основних социјалних и политичких институција: у демократском друштву недемократски су структуриране институције – црква, војска, полиција, суд. Постоје, међутим и демократске установе са снажним потенцијалима недемократског устројства – политичке партије, председник државе, медији. Грађанска демократија не може да пронађе формулу за решење напетости између облика контроле и аутономије ових установа. Она развија слободу воље појединца али и друштвене механизме који одвраћају појединца од слободе воље.

Критички увид у унутрашње противречности демократије морао би да утиче на обуздавање еуфорије под патронатом ОУН. Логички и политички је неодржива митоманија демократије на глобалном плану када она није савладала властите унутрашње противречности. Овде не може бити предмет дискусије искуствена предност демократског поретка над недемократским. Ради се о чињеници да је институционализација демократије дуга два века и да се она обликовала у једном делу

света. Покушај да се свет организује по том моделу, директна је негација живог тока сваке културе – њеног искуства и њене мудрости, а нова историја је заправо радикализација »демократског Левијатана« у међународним односима.

У извоз евроамеричке демократске робе у свет посредством ОУН, убацује се идеологија људских права. Ако дипломатија демократије представља глобалну стратегију, идеологија људских права је са својим разливеним значењима, добродошла за сваковрсну употребу.

Права постоје да би се односила на нешто. Идеологија људских права према тренутном интересу реферира на појединца, на заједницу, економију, политичке потребе, културу. Лајтмотив људских права потпуно превиђа оне обавезе које структурира свака организована заједница и без којих не може да се конституише. Сва та прекомерност и произвољност употребе људских права нису аргумент против вредности права човека и грађанина, већ свесна конфузија коју ствара једна глобална владајућа струја интерпретације права човека и грађанина. Као и поводом демократије, мора се поставити питање ко дефинише људска права.

Нова дипломатија демократије и људских права уграђује се у регионална политичка документа. Прва је повукла такав потез Европа – усвајањем Повеље ОЕБС-а, на самиту у Паризу 1990. године. Овакве декларације, поред одбране узвишених вредности демократског поретка, успешно заобилазе *индивидуализацију демократских институција*, а то је заправо суштински проблем процеса глобализације демократије. Може се прихватити тврдња да је, као што пише у Повељи ОЕБС-а, демократија једини ситем владања у европским државама. Проблем је, међутим, да ли су правне и политичке последице такве тврдње једнаке за све државе. Другим речима, до које мере законско обликовање демократских институција подноси утицај националне политичке културе и традиције.

Свака нормативизација политичког живота, а поготову глобална (супранационална), захтева веће или мање жртве. У том процесу независност, национална слобода, аутономија, достојанство појединачне државе могу постати застареле категорије. Демократска колонизација света на огољен и радикалан начин реинтерпретира појмове националне слободе и независности чиме скида ону историјску позлату коју су ови појмови имали током људске културе. Другу негативну консеквенцију промоције демократије у политички апсолут артикулише борба међународних *интереса* под плаштом демократских форми. У којој мери се

нормативизацијом демократије потискују државна независност и слобода, најпотпуније ће илустровати два примера.

Демократија је неодвојива од људских права и слобода. У стварном политичком животу појединих држава сва индивидуална права се решавају на темељу колективних националних схватања и аутономно одређеним интересима народа и грађана. Оно што се у једној демократској држави сматра правом појединца у другој држави се не признаје. Да ли из те чињенице следи обавезујући политичко-вредносни суд у прилог прве или друге државе? Не. Али то не значи да једна од њих неће оптужити другу за мањак демократије или чак њено поништавање.

Сусрет са конкретно-историјским решењима људских права и слобода прави је тест за проверу ваљаности демократских декларација. Опште прихватање демократских норми и вредности не значи унификацију демократске праксе. Проблем је у томе што се ове практичне демократске разлике могу употребити за ширење утицаја и интереса неких држава, а у ситуацијама конфликта да се инструметализују као спор демократских са недемократским државама. Мислиоци демократије никада не би смели да превиде чињеницу да је демократија велика прилика за политички разум али исто тако за провалу политичких страсти. У овом облику власти делују зналци али и дилетанти. И њој цене националних интереса, слободе и независности могу бити мале али и скупе.

Универзализација политичког модела, па макар то био и модел демократске политичке културе, мора се суочити са питањем политичког идентитета било ког народа. Свака национална заједница изградила је у протеклим вековима властита значења власти, ауторитета, интереса, однос према странцу, а особито значења достојанства, морала, слободе, правде. Уколико прихватимо Веберов суд о схватању демократије у Америци онда је кључни критеријум лично постигнуће. Млади Американац »уважава само оно што је појединац у стању да постигне својим личним залагањем« (Вебер: 1976: 179). Овакво схватање демократије није примењиво у културама са израженим колективистичким обичајима или културама у којима материјалне вредности нису примарне.

Стратегија глобализације демократије пренебрегава сукоб са политичким идентитетима појединих народа тако што усмерава пажњу на политичке личности у појединим државама и што је мотивисана прагматским интересима. Друга недоумица везана је за проблем односа економских, војних и политичких интереса развијених држава и

стварног заузимања за демократске вредности. Тако је демократија постала претежно инструментална вредност

Сличне правно-политичке тешкоће откривене су и у идеји људских права. Људска права појмовно и термилошки обухватају превасходно *индивидуална права* човека и грађанина. Признавање људских права сматра се највећом политичком тековином друге половине XX века а то треба да потврде бројне међународне конвенције и организације које се баве овим аспектом људске заједнице. Подизање овог питања на ниво међународних споразума значи да брига о људским правима постаје општа и да прелази границе државног суверенитета. У овој чињеници новије политичке историје треба видети предности али и не мале опасности. Пре него што се пређе на анализу употребе политичких права у (де)стабилизовању држава и реструктурирању глобалне моћи потребно је у најкраћим цртама изложити садржај људских права и навести неке међународне инструменте за њихову заштиту.

Корпус људских права обухвата све кључне области човековог групног и индивидуалног живота: економију, друштво, политику, културу, држављанство (грађанство) са допуном о једнакости пред законом свих без обзира на пол, расу, веру или уверење.

Економска, социјална и културна права обухватају посао, социјалну сигурност, здравље, образовање, културне вредности. Грађанска и политичка права обавезују државу да поштује слободу организовања, говора, мишљења и уверења у јавном и приватном животу, као и права оних који су прекршили законе (поступак приликом хапшења, одбрана, издржавања казне). Савремена држава треба да поштује ова права и да их унапређује а начин да се обезбеди њихово поштовање је управо међународни инструментариј оличен у декларацијама УН и бројним организацијама широм света које се баве заштитом људских права.

ОУН су 10. децембра 1948. усвојиле *Универзалну декларацију о људским правима* и на њеним изворима Међународну конвенцију о економским, друштвеним и културним правима и Међународну конвенцију о грађанским и политичким правима (напомена: у њима нема ни речи о колективним правима мањина). Међународна брига за људска права је настављена у форми нових конференција (Светска конференција о људским правима, Беч, 1993) или стварање нових органа (Комитет за људска права ОУН).

Проблем са људским правима јавља се већ на нормативном новоу светске организације. У Повељи Уједињених нација један од стубова

носача глобалне организације света је сувереност држава или принцип немешања у унутрашње послове других држава. Без овог принципа била би доведена у питање она цивилизација која у Европи а и свету постоји од времена стварања модерних држава.

Савремени глобални политички процеси показују да унутрашња сувереност држава слаби управо под притиском норме о људским правима. Светска конференција о људским правима из 1993. године даје право међународној заједници да унапређује и штити људска права у појединим државама. У томе се може открити знак десуверенизације која је за сада на клацкалицы *права на сувереност и права на мешање у државни суверенитет*. Можда се у нормативном поретку ОУН ова латентна противречност и може савладати. Прави проблеми, међутим, избијају у појединачној пракси сукоба поменути два принципа. У неким државама савременог света међународна заштита људских права је доиста неопходна и оправдана. Међутим, пракса интензивног мешања у стање људских права у неким другим државама може се разумети једино из перспективе политичке воље и интереса моћних држава а не принципа људских права. Управо ова околност налаже политичким мислиоцима и дипломатама »обавезу« да пронађу средства против инструментализације вредности људских права чиме ће се појачати вера у њихову универзалну вредност.

Питање људских права се – вољом западноевропских политичких елита и њихових теоријских сервиса – нагло помера према правима националних мањина. На конференцији о безбедности и сарадњи у Бечу 1989, у Париској повељи 1991, у Савету Европе и Европској Унији 1991. и 1994. године права националних мањина су промовисана у привилегију а не право (Барцес, 1997). Творци ових докумената затражили су од источноевропских држава да *унапређују права националних мањина а не да се уздрже од дискриминације*. Према анализи Барцеса, ова стратегија је била политички и морално мотивисана потчињавањем источноевропских држава наметнутим стандардима Запада.

Оријентација на захтев државама да употребе све мере како би створиле повољне услове за развој националних мањина, у језику се оправдавала искуством немачких фашиста уочи Другог светског рата у заштити немачких мањина. Међутим, стварни интерес се открива у историји ове бриге у којој најистакнутије место припада »источном питању« (да би се супротставили јачању утицаја Русије на Балкану, Енглези у 19. веку држе страну Турској) као и у практичним ефектима трансформације људских права у права националних мањина. Протеклих

осам година показује да нису све националне мањине једнако предмет међународне (Западне) заштите. Руска мањина у Естонији, Срби у Хрватској, Албанци у Србији, Маџари у Словачкој. У крајњој интенцији, добро примећује Барџес, националним мањинама се управља нацијама у Источној Европи: »Перцепција пажње која је посвећена мањинама одлучује о судбини нација а не о судбини мањина« (Барџес, 1997).

Практични доказ слике претварања људских права, као еминентно индивидуално право, у колективно право националних мањина, рушевине бивше југословенске државе су готово експерименталан случај (Аврамовић, 1998).

Претходна анализа упућује нас на питање: да ли је на помолу »демократски империјализам«? Политичка кампања за глобалну демократизацију структурисана је тако да се нехотице поставља питање: да ли је демократија нови израз вечне наде у спокој света? Да ли је реч о некој врсти политичке замене за комунизам? Необична асоцијација – може се учинити на први поглед. Уколико пажљиво анализирамо језик гласноговорника глобалне демократије и људских права, ако идентификујемо основне идеје овог пројекта закључићемо да је у основи ових политичких преокупација стварање једног света колективне хармоније. Тај мит је стар колико и човек, а последњи у досадашњој историји су га изразили комунисти. У концепту глобалне демократије конструисан је »нови човек«. Демократији одговора само човек који ће уживата сва људска права.

Као и комунизам, или сваки други сан о колективној хармонији, и евроамеричка демократија има глобалне претензије. Она хоће да обухвати сваку посебну политичку заједницу. »Појам глобализације данас има исту функцију као у прошлости марксистичко-лењинистички појам историјска нужност« (Бјелоградски, 2000). Комунизам је вредност интернационализма претпоставио националном и завичајном. Глобална демократија такође одбацује традицију и умањује вредност националног. То се чини другим средствима – интеграцијама, савезима – али у сваком случају се потискује традиционално. Комунизам је први увео у игру теорију и праксу ограниченог суверенитета. Свака национална одлука морала је бити одобрена у московској централи. Глобална демократија је нашла у САД арбитра за локалне демократије. Када би наишли на отпор у држави-чланици савеза, комунисти су прибегавали старом обрасцу – добар народ – лош вођа. То исто раде глобалне демократе. Хвале народ а критикују вође који се не уклапају у текућу политику.

Уколико се не жели обнова форме марксистичког образовања онда у концепт образовања за демократију треба уградити критички однос према идеји »о крају историје« (као идеји самозаваравања), према универзалним претензијама демократских вредности и апсолутизацији западноевропског искуства, према крајностима индивидуализма и егоизма, према инструментализацији идеје људских права и демократије.

Глобалистичко образовање. Каква је улога образовања у процесима глобализације? Какве су могућности школе да у условима глобализације образује за демократију (поредак, знања, вредности)?

Истраживачи и теоретичари окупљени око водећих светских организација (УНЕСКО, УНИЦЕФ, ЕУ) у средиште образовања за 21. век стављају глобалистичке идеје. Примера ради, студија »Образовање – скривена ризница« (1996) писана је у глобалистичком духу а свет се већ именује као »глобално село«. Међутим, дескриптивна тврдња да је дух нашег времена глобализација, ништа још не казује, поготову када је реч о образовању.

У савременом друштву кључно питање је како модернизовати оне државе које се налазе у периферном положају. Циљ неразвијених друштава је да изађу из периферне позиције а то могу да учине само јачањем својих образовних ресурса. Њихов превасходни задатак је да подижу образовни ниво (квалификације) свог становништва, или модерним језиком речено оне треба да афирмишу сопствени »људски капитал«. Да би оствариле овај циљ мале државе у глобализованом свету треба да улажу све већа средства у образовање стручних и професионално компетентних кадрова. Међутим, нека искуства (земље бившег социјализма) показују да се млади кадрови селе разним каналима у развијене државе глобализма. Тај »одлив кадрова« је озбиљна последица глобализацијске праксе. Неразвијене државе улажу велика средства у образовање а плодове »људског капитала« убирају већ развијене државе. Велико је питање како се може ублажити, ако већ не може спречити, модерна експлоатација професионалне интелигенције.

Постмодернистичке теорије, као један мисаони израз глобализацијских процеса, сматрају да је наше време у знаку пораста улоге знања али уместо традиционалног знања које они именују као метанарацију, доба у коме ми живимо тражи нове форме знања о тзв. малим причама, разликама, плуралитет говорних игара. У том погледу треба истаћи теорију Лиотара (1988) по којој промене у области знања истовремено су промене у друштву. А ново друштво је друштво

компјутера, информација, научног знања (без метанарације већ малих знања).

Данас веома утицајна теорија постмодернизма одбацује тзв. велике приче, усредсређује се на разлике и мале приче, а то није спојиво са идејама глобализације. Теорије о »глобалном селу« директно су супротне теоријама које одбацују свако »тотализујуће знање« (Лиотар, 1998). Ова чињеница се не разматра са одговарајућом истраживачком пажњом у пројектима будућег или постмодерног образовања.

Када је реч о образовању за »глобалистичку демократију«, треба рећи да се ту појављују непремостиве тешкоће за наставни програм. Установили смо да су разлике између теорије демократије и практичних искустава забрињавајуће. Најдрастичнији поремећај у овом односу огледа се у посезању за ратним насиљем да би се остварили демократски циљеви. Школе у неглобализованим деловима света преузимају моделе демократије из водећих држава развијеног света. А видели смо какве све напетости између теорије и практичног искуства постоје у најразвијенијим демократским државама. Демократија евроамеричких друштава се извози у државе које треба да уђу у глобални поредак посредством образовања. Само, питање је шта треба да се предаје као знање – теоријска достигнућа или практична остварења демократије.

Према циљевима може се разликовати неколико васпитно-образовних оријентација демократије: васпитање и образовање за државни поредак, за националне интересе, за угледање на страна искуства, за усвајање демократских вештина итд. Процеси глобализације све више намећу интернационални садржај демократије а то је слободно тржиште и људска права. У таквој образовној стратегији, идеја грађанина заузима кључно место. Слаби се корпус идентитетских вредности а истичу у први план компетиција, егоизам, локализам (Аврамовић, 2002). Уосталом, о глобализацијским процесима постоје опречна мишљења и теорије. Демократија је по природи ствари правни и друштвени простор за испољавање разлика. Како све те огромне разлике укључити у националне програме за демократију, а да се сачува програмска кохерентност и јасноћа?

Основни проблем глобалне демократије у школи огледа се у одсуству критичке саморефлексије. Концепт се прописује а не дискутује, више је модел а мање искуство, претеже универсализам а одсуствује национални индивидуализам. Уколико је кључна идеја васпитања и об-

разовања за демократију толеранција и укрштени јавни утицаји, онда глобализам неће остварити самопрокламовани циљ. Образовање за демократију није проста апликација програма демократије јер би тада била на делу индоктринација.

Други проблем глобализованог образовања тиче се професионалног знања које се предаје ђацима. То знање се специјализује али не на глобалном нивоу. Уколико се разлике у привредној развијености, технолошкој опремљености и политичкој моћи продубе између богатих и сиромашних земаља и делова света, нема сумње да ће и образовање следити поделе о којима је реч. На том нивоу могу се очекивати, по речима Зиновјева, два сектора. У првом ће се образовати будући господари, управљачи, вође и учитељи новог друштва, а у другом, обука радне снаге за установе и радне организације. »Овде се људима не пружа знање већ радна вештина. Фактички, овде се припрема огромна маса људи који умеју да раде, али који су необразовани, идеолошки обрађени и манипулисани« (Зиновјев, 2002). Убрзани развој науке и технике сужава број стручњака који могу да прате иновације, а проширује број припадника »застарелих« професија. Очигледно је да су државе-мотори глобализације фаворити, а неразвијени делови света, аутсајдери.

Оваквим погледима на улогу професионалних знања допринело је и убрзано ширење науке и нових електронских технологија. Нове технологије су, по мишљењу Лиотара (1995), одбациле тврдњу по којој усвајање знања ограничавају могућности свести. Јавља се компјутерско знање и компјутерски језик који омогућава и нову комуникацију. Из таквих околности следи промена у области предавања знања, односно усмеравања према компетенцијама а не идеалима. Ново знање није намењено образовању елите већ снабдевање система играчима способним да примерено осигурају улогу прагматичних радних места која су потребна институцијама. У том смислу, образовне установе постмодерног друштва биће све функционалније са све мање осмишљавања и суштине.

У оваквим друштвеним и политичким условима школе ће све више истицати разлику између манифестне и латентне функције (Лобро, 1979). У првој ћемо видети школу која се прилагођава »светском друштву«. Глобалистичко усисавање малих и неглобализованих образовних система огледа се у свим елементима предавања знања. Најпре се изводи убрзана компјутеризација школа и факултета, чиме се умрежавају у свет информација. То се именује као развој информатичког

образовања. На другом месту је изједначавање страног (енглеског језика) са матерњим. Овакво спуштање енглеског језика на ниво националног мораће да остави одређене идентитетске последице у развоју личности. Језик није само структура већ и културна семантика. Треће обележје глобализације образовања обухвата школска знања или курикулум. Народи, кандидати за глобализацију, функционализују своје наставне програме, односно прилагођавају их светским прагматским потребама. Они се обучавају за конкретне послове, стичу радне вештине (Зиновјев, 2002).

Уз ова три кључна обележја глобализације образовања, иду и пратеће активности, као што су семинари за све учеснике образовања, презимање искустава развијених држава, укључивање експерата у образовне институције, давање донација итд. Међутим, латентна функција показује да се школа опире наметнутим концептима »светског друштва«. Она не може да истисне идентитетски садржај, и све друге облике историјске свести. Знања наталожена у националном трајању не могу да се заобиђу у конципирању било како схваћеног модерног курикулума.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту 1429 чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије (2002–2005).

Коришћена литература

- Аврамовић, З. (прир.) (1997): *Демократија, васпитање, личност*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Аврамовић, З. (1998): *Друго лице демократије*. Београд: »Филип Вишњић«.
- Аврамовић, З. (2002): *Невоље демократије у Србији*. Нови Сад: М.Б.Прес.
- Аврамовић, З. (2003): *Држава и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Барцес, А. (1997): »Критичке рефлексije о повратку регулисања права националних мањина у Источно/Западне европске послове«, *Социолошки преглед*, бр. 3.
- Бјелоградски, В. (2000): »Антиномије глобализације: просвећено друштво«, *Реч*, бр. 58/4.
- Бобио, Н. (1990): *Будућност демократије*. Београд: »Филип Вишњић«.
- Вебер, М. (1976): *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.
- Видојевић, З. (2005): *Куда води глобализација*. Београд: »Филип Вишњић«.
- Зиновјев, А. (2002): *Запад*. Београд: Наш дом.
- Лајпхарт, А. (2003): *Модели демократије*. Подгорица: ЦИД.
- Лиотар, Жан-Франсоа (1995): *Шта је постмодерна*. Београд: Арт прес.
- Лиотар, Жан-Франсоа (1988): *Постмодерно стање*. Нови Сад: Светови.
- Лобро, М. (1979): *Образовање пре свега*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Милић, А. (2004): »Маргиналије уз проблем појединца у отвореном друштву«, *Социолошки преглед*, бр. 1–2.

- Образовање – скривена ризница* (1996). УНЕСКО извештај међународне групе о образовању 21. века. Београд.
- Печујлић, М. (2002): *Глобализација: два лика*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Попер, К. (1993): *Отворено друштво и његови непријатељи*. Београд: БИГЗ.
- Ранковић, М. (2002): »Дефинисање новог светског/глобалног хегемонизма«, *Социолошки преглед*, бр. 3–4.
- Трипковић, М. (2002): »Образовање и отворено друштво«, *Зборник Матице српске за друштвене науке* (112–113). Београд: Нови Сад.

Примљено 27.09.2005; ревидирана верзија 26.10.2005.

Zoran Avramović

GLOBAL CONTRADICTIONS AND EDUCATION FOR DEMOCRACY

Abstract

The paper presents a critical approach to globalization as a major social process nowadays and globalization as an ideology. Globalization is a contradictory process of modern society with uncertain outcome. Ideologists of democracy would like to find a universal solution to modern-day problems in this power order. In the 20th century problems with democracy multiplied with the increasingly important role of the media, confrontations in multinational countries and political manipulations. The UN endorses the restriction of national sovereignty for the benefit of democracy and human rights. However, in reality this idea is often used for the sake of certain geopolitical interests. The paper points out difficulties of education for "global" democracy. Problems of professional education in schools are discussed. The conclusion emphasizes the problem of incorporating global differences in national educational programs for democracy.

Key words: globalization, global world, democracy, education.

Зоран Аврамович

ГЛОБАЛИСТСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ
И ОБРАЗОВАНИЕ ДЛЯ ДЕМОКРАТИИ

Резюме

В предлагаемой работе высказываются критические суждения о глобализации как об объективном общественном процессе и о глобализме как идеологии. Глобализация является противоречивым процессом, характерным для современного общества, с неизвестными исходами. Идеологи демократии в данном правящем порядке пытаются открыть универсальное решение для современных проблем. В XX веке проблемы, связанные с демократией, увеличиваются по мере возрастания роли средств массовой информации, умножения конфликтов в многонациональных государствах и расширения политической манипуляции. ООН выступает за ограничение суверенитета государств во имя защиты демократии и прав человека. В работе обращается внимание на трудности образования для «глобалистской» демократии и вместе с тем рассматриваются проблемы профессионального образования в школьных учреждениях. В заключении подчеркивается проблема включения глобальных различий в национальные проблемы образования для демократии.

Кључеве слова: глобализација, глобализам, демократија, образовање.